

Nr 467.

Av herr **Holmberg m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 70, angående riktlinjer för svenska skolväsendets utveckling.*

Den allmänna tillfredsställelse, varmed de progressiva krafterna i vårt land kunde hälsa 1946 års skolkommissions förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling, dämpas i icke ringa mån av det förslag i frågan, proposition nr 70, som regeringen förelagt riksdagen. Perspektivlösheten i fråga om möjligheterna att genomföra den stora skolreformen är iögonfallande. Det är inte endast bristen på den onekligen svåra, men dock inte alldeles omöjliga tidsbestämmelsen för reformens definitiva genomförande som motiverar detta omdöme. Det gäller än mer en rad delreformer, som oavsett skolväsendets slutliga gestaltning torde kunna anses mogna att omedelbart påbörjas, men om vilka det obestämt heter, att de skola genomföras i "ordning som framdeles bestämmes" eller "från tidpunkt som senare bestämmes". Även i frågor, som efter tio års utredningsarbete förefalla tillräckligt klara för ståndpunktstagande, bebådas framdeles nya utredningar, och frågor, där praktiskt taget alla remissinstanser äro ense och där tidpunkten borde vara inne för konkreta beslut, ställas likaledes på en obestämd framtid med hänvisning till det statsfinansiella läget.

Det principiellt riktiga i att i ett sammanhang framlägga *riktlinjerna* för en kommande utveckling bestrides icke. Skolkommissionens betänkande utgör ju också ett principprogram för den framtida skolans utformning. Sedan detta betänkande under snart två år passerat otaliga remissinstanser och bearbetats i vederbörande departement, hade man dock onekligen väntat, att det i en rad punkter skulle medfört konkretiseringar i fråga om förslagens genomförande och inte — som faktiskt blivit fallet — föranleda en proposition, som i åtskilliga avseenden gör skolkommissionens förslag ännu mera obestämda och ställer dem ännu längre på framtiden.

Medan direktiven för 1946 års skolkommission tala om "en relativt lång övergångstid", medan kommissionen bemödat sig om att klarlägga, att den nioåriga enhetsskolan i sin helhet skulle kunna vara genomförd under decenniet närmast efter 1957, medan skolöverstyrelsen med en försiktigare beräkning förklarar, att skolreformen borde kunna vara helt genomförd läsåret 1970/71, förklarar departementschefen, att han "icke vill lägga större vikt vid detta endast skenbart exakta resultat", att en så genomgripande reform är en "uppgift för en generations bemödanden" och att han "icke kunnat föreslå någon tidpunkt för skolreformens definitiva genomfö-

rande". Mot bakgrunden härav båtår det föga att på andra ställen i departementschefens yttrande få läsa, att "tiden är redan framskriden, ett alltför långt dröjsmål kan medföra oberäkneliga risker för en definitiv felinriktning av skolsystemet i det hela", samt att det inte finns någon anledning "att vara alldeles särskilt pessimistisk om samhällsutvecklingen, när skolfrågor behandlas". Det är anledning att understryka departementschefens slutord, där det bl. a. konstateras att "med . . . allmänt hållna uttalanden i undervisningsfrågor gör man förvisso ingen skolreform".

Med denna allmänt kritiska syn på regeringens förslag i skolfrågan undervärdera vi på intet sätt de stora svårigheter, som onekligen äro förknippade med genomförandet av en så omfattande reform, heller icke svårigheten att exakt fixera tidpunkterna härför. Med ett bestämt tidsprogram kan man givetvis råka ut för framtida, oförutsebara händelser, som kunna förrycka eller försena programmet. Ett sådant program är ändå enligt vår mening nödvändigt för att över huvud taget kunna ställa perspektiven också för den närmaste framtiden och något så när reglera takten i reformarbetet. Utan någon som helst tidsbestämning finnes risken för en ödesdiger tempoförlust.

Den tyngst vägande invändningen mot skolreformens snabba genomförande är, att de personella tillgångarna icke skulle räcka till för att framskapa tillräckligt med lärare för en utökad obligatorisk skola, samtidigt som även andra områden inom samhällslivet ställa ökade krav på intellektuell arbetskraft. Argumentet borde enligt vår mening snarast användas i motsatt riktning: Eftersom det befaras, att den intellektuella arbetskraften inte kommer att räcka, *måste i första hand alla ansträngningar inriktas på att förbättra skolväsendet, som ju utgör själva grundvalen för en såväl kvalitativ som kvantitativ förbättring av de personella resurserna*. Det torde för övrigt kunna ifrågasättas, huruvida icke svårigheterna i samband med de stora barnkullarna från 1940-talets början överdimensionerats. Departementschefen erinrar själv om att årsmedeltalet levande födda under tioårsperioden 1901—1910 låg över den största årgången under 1940-talet. I fråga om lärartillgången bör också, som tidigare framhållits i motion nr 351 till årets riksdag, erinras om att statsverkspropositionens åttonde huvudtitel för nästkommande läsår förutser en *minskning* av elevintagningen vid folkskoleseminarierna med 11,2 procent jämfört med 1949—1950. Med en forcerad lärarutbildning i stället för minskad, med lämplig vidareutbildning av folkskollärare, som i viss utsträckning under övergångstiden skulle kunna tjänstgöra på den nioåriga skolans högstadium, tills bristen på akademiskt utbildade ämneslärare kunnat övervinnas, skulle utsikterna för skolreformens genomförande icke behöva bedömas så pessimistiskt som skett. För att komma till rätta med bristen på akademiskt utbildade lärare är det för övrigt trängande angeläget att snarast lösa deras lönefråga.

För många större skoldistrikts vidkommande torde genomförandet av

den föreslagna skolreformens förslag om nioårig obligatorisk enhetsskola mera vara en organisatorisk fråga än en fråga om bristande resurser. Av den i propositionen framlagda redogörelsen för skolpliktens omfattning framgår, att i städerna icke mindre än 42,3 procent av lärjungeantalet omfattas av skolor, där åttaårig skolplikt redan införts. I fråga om antalet lärjungar, som gå till högre skolor, redovisas för höstterminen 1948 genomsnittligt för hela landet icke mindre än 31,7 procent av hela årskullen barn. Även om inte alla dessa helt genomgå den högre skolformen och sammanlagt inte gå i skolan längre tid än vad som motsvarar nu gällande skolplikt, är det ett uttryck för strävan efter en bättre skolutbildning än den, som den obligatoriska skolan nu ger, men också en viss mätare på de högre skolformernas nuvarande kapacitet. På vissa orter har, enligt propositionen, tillströmningen till högre skolor av olika slag "tagit mycket stora proportioner". Skolkommissionen beräknar, att exempelvis i Stockholm för närvarande icke mindre än 70 procent av årskullen övergå till högre skolor. Även om det är angeläget, att städer och tätorter icke ytterligare få utbygga sin skolorganisation så att det sker på bekostnad av den nuvarande skolstandarden på landsbygden, torde på många håll, där tillströmningen till högre skolor redan nu är mycket stor, där åttaårig skolplikt redan införts och där samtidigt yrkesskolväsendet är väl utbyggt, den föreslagna skolreformen relativt lätt kunna genomföras utan alltför stora krav på tillskott av lärarkrafter, skolbyggnader och övriga resurser. På dylika orter borde det för vinnande av praktiska erfarenheter vara angeläget att icke onödigtvis förhindra eller försena en övergång till den nioåriga enhetsskolan.

För att över huvud taget få en bild av de praktiska möjligheterna att genomföra den planerade nioåriga enhetsskolan borde uppdragas åt kommunerna att med viss angiven tidsfrist konkret undersöka möjligheterna för varje skoldistrikt och inkomma med en plan för skolväsendets organisation inom kommunen. Skolkommissionen har föreslagit, att en sådan planering sker redan i samband med kommunindelingsreformens genomförande och att "kommunerna skola åläggas att senast före utgången av år 1954 till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till skolväsendets organisation inom kommunen". Det förutsättes, att expertis inom skolöverstyrelsen bör stå till kommunernas förfogande för rådgivning. Den av skolkommissionen föreslagna tidrymden kan icke anses för knappt tilltagen. Tvärtom borde det varit möjligt att exempelvis inom två år, för berörda kommuner två år efter kommunindelingsreformens ikraftträdande, åstadkomma en sådan plan. Därmed skulle kunna erhållas en samlad bild av vilka krav som komma att ställas i fråga om lärartillgången, nybyggnation av skolhus m. m. och ekonomiska investeringar. Därmed skulle det också bli möjligt att lättare bedöma genomförandet av skolreformen i avseende på dess organisation, och en tidsbestämd generalplan härför skulle kunna åstadkommas. Därvid bör förutsättas, att tidrymden för skolreformens genomförande i

dess helhet icke utsträckes utöver den av skolkommissionen beräknade. Målsättningen bör snarare inriktas på en kortare tidrymd.

Under tiden bör försöksverksamheten utbyggas i långt större omfattning än vad propositionen synes förutse, samtidigt som delreformer genomföras. Även före genomförandet av nioårig enhetsskola i ett skoldistrikt bör det vara möjligt att införa en mera omfattande undervisning i det första främmande språket. Genom forcerade fortbildningskurser bör det vara möjligt att skaffa många lärare med behörighet i detta avseende, och genom utbyggnad av den hittills med gott resultat praktiserade radioundervisningen kan undervisningen i ett främmande språk i omfattande skala påbörjas. Förutsättningen härför är emellertid att alla skolor förses med radioapparat.

Även i fråga om övriga tekniska hjälpmedel, främst skolfilmen, böra skolorna snabbt ges ökade resurser. Omläggning av seminarieutbildningen, bättre utrustning av seminarierna, väsentligt ökade anslag till den psykologisk-pedagogiska forskningen, till fortbildningskurser för lärare, åtgärder för framställning av olika slag av hjälpmedel, exempelvis pristävlingar för åstadkommande av bättre läroböcker och undervisningsmateriel, ökade anslag för skolbibliotekens utbyggnad, vissa förändringar av kursinnehållet etc., äro allt åtgärder, som kunna och böra genomföras redan under den bestående skolorganisationen och vilkas genomförande väsentligen är en fråga om pengar. Över huvud taget böra de reformer, för vilka inga andra än ekonomiska hinder förebaras, kunna genomföras i snabbt tempo. Att ställa erforderliga statsmedel till förfogande härför måste anses vara en god investeringspolitik.

Icke utan skäl har beklagats, att icke reformsträvandena på skolans område redan i innevarande års budget efterlämnat några spår. Icke utan skäl talar lärarpressen om "mager skolbudget". Med hänvisning även till de motiveringar, som angivits i vår förut nämnda motion nr 351, anse vi, att riksdagen bör uppdraga åt regeringen att till nästa års riksdag framlägga detaljerade reformförslag i ovannämnda frågor och äska nödvändiga anslag för deras förverkligande.

En väsentlig förutsättning för skolreformens genomförande är, att ändamålsenliga skollokaler stå till förfogande. Genom den starka eftersläpningen på skolbyggnationens område har skolreformens genomförande försvårats. I vår tidigare motion har denna fråga ingående behandlats, varvid konstateras, att regeringens skolbyggnadspolitik inte bara kännetecknats av otillräcklighet utan även innebär standardförsämring, därest de direktiv, som tillkommo efter 1949 års skolbyggnadskommittés utredning, strikt skola följas. Skolkommissionen, som utförligt behandlat frågan om hur skolbyggnaderna böra utformas för att tillgodose den framtida enhetsskolan, ställer en rad krav beträffande ökade utrymmen och standardhöjning i övrigt, vilka samt och synnerligen negligeras av dessa direktiv. Mot kommissionens

motivering, att principbeslut om skolans utformning snarast bör fattas med hänsyn till att allvarliga felinvesteringar bl. a. i fråga om skolbyggnaderna annars skulle uppstå, står propositionens föga uppbyggliga konstaterande, att "den höjning av byggnadsstandarden, som kommissionen ifrågasatt, tyvärr måste ställas på en rätt obestämd framtid" samt att "en sänkning av byggnadsstandarden givetvis kan diskuteras".

För att undvika de felinvesteringar, för vilka skolkommissionen varnar, och för att inte för framtiden försvåra skolreformens genomförande anse vi, att riksdagen för sin del i fråga om skolbyggnaderna måtte uttala sin anslutning till de av skolkommissionen (kap. 12, s. 455—471) framförda principiella riktlinjerna.

I fråga om den framtida skolans innehåll vilja vi här endast beröra två frågor, dels de främmande språkens ställning, dels den livligt diskuterade frågan om kristendomsämnets utformning.

Beträffande de främmande språk, i vilka undervisning skall kunna erhållas i den framtida skolorganisationen, kommer i propositionen den enligt vår mening konservativa uppfattningen till uttryck, att det är uteslutet att bereda fast plats inom läroverksorganisationen för ytterligare främmande språk "utöver de två klassiska och tre moderna främmande språk, som redan finnas där". I fråga om enhetsskolan nämnas över huvud taget endast de språk, engelska, tyska och franska, som traditionsenligt tillhört realskolans ämnen. Uppfattningen, att det inte är möjligt att bereda "fast plats" åt hur många främmande språk som helst, är självfallet riktig. Däremot är det inte lika självfallet, att dessa språk böra vara desamma som hittills, och att andra främmande moderna språk skola tillhöra undantagen. Propositionen gäller riktlinjerna för den *framtida* skolan, varför man även i fråga om språkundervisningen bör sikta framåt. Detta har skolkommissionen otvivelaktigt gjort på ett annat sätt än vad som i propositionen kommer till uttryck. Kommissionen förklarar bl. a.: "Vid sidan av dessa språk (tyska, engelska, franska) ha emellertid spanskan och ryskan framträtt som betydande kulturspråk, och det kan inte utan vidare göras gällande, att den svenska kulturen skulle främjas av en ensidig inriktning mot de tre traditionella gymnasiespråken engelska, tyska och franska . . . kulturellt ändamålsenligt synes vara, att gymnasiet i princip ger rätt till fritt val mellan tyska, franska, spanska och ryska som språkämnen på gymnasiet vid sidan av engelska." Även i enhetsskolan anser kommissionen, att andra språk än de hittills traditionella böra kunna ifrågakomma. Kommissionen utgår ifrån att tyskan kommer att väljas av ett stort antal elever efter det första främmande språket, engelskan. För dem "som inte behöva franskan för gymnasiestudier" anser kommissionen dock, att möjlighet bör finnas "att i stället välja en nybörjarkurs i ett annat språk, t. ex. ryska eller spanska". Självklart är tillgången på lärare i respektive språk ytterst en avgörande faktor, men skolkommissionen hänvisar också till möjligheterna att bedriva

dylika språkstudier med hjälp av korrespondenskurser under överinseende av någon lärare vid skolan. Slutligen blir de olika språkens ställning emellertid också beroende av målsättningen. Om det anses önskvärt att i vidare utsträckning lära exempelvis ryska språket, vilket med hänsyn till vårt lands geografiska läge och önskvärdheten av goda grannförbindelser också österut ter sig naturligt, och behovet härav gör sig gällande i planeringen av kursinnehållet i den framtida skolan, kommer tillgången till lärare också i detta språk naturligen att regleras härefter.

I fråga om kristendomsämnets ställning och -undervisningens utformning dela vi den mening, som hälften av skolkommissionens ledamöter givit uttryck åt i sin reservation: "att en skolreform inte bör genomföras utan att principen om samvets- och tankefrihet för skolans del helt förverkligas genom att utformningen av undervisningen i kristendomskunskap förändras och den gemensamma andakten borttages", och att "religionsundervisningen bör ges en lika orädd sanningssökarprägel som övriga ämnen".

En i ordets verkliga mening konfessionslös religionsundervisning, som helt motsvarar kravet på religions-, tanke- och samvetsfrihet, torde först vara möjlig, då denna undervisning begränsas till saklig kunskapsmeddelelse om religionernas historia och innehåll, insatt i sitt naturliga sammanhang i den allmänna historieundervisningen, respektive samhällskunskapen och på skolans högre stadium i undervisningen i filosofi. På lågstadiet är det, som framhålles i det av reservanterna inom skolkommissionen avgivna särskilda yttrandet, naturligtast, att kristendomskunskapen uppgår i det av kommissionen föreslagna ämnet orientering. Fostran i *allmänt vedertagna etiska värden och normer* bör rimligen inte anses hemmahörande endast under ett visst ämne på skolschemat utan komma till uttryck i skolans undervisning på alla områden och prägla hela dess anda. Till dess skolan nått dithän, anse vi, att befrielse från *kristendomsundervisningen skall medgivas alla, som önska befrielse däriifrån vare sig av religiösa eller av antireligiösa skäl. Samma rätt till befrielse bör, och framför allt där, gälla i fråga om morgonandakterna*. Motsättningen i det föreliggande förslaget i detta avseende är uppenbar: om det på allvar hävdades, att undervisningen i kristendomsämnet skall vara *objektiv* funnes ingen rimlig anledning att föreslå rätt till befrielse från kristendomsundervisning och morgonandakter för barnen till "vissa trossamfunds medlemmar". Därest dessa icke kände tillfredsställelse med den objektivt sakliga undervisningen, finge de utanför skolan inhämta den åstundade konfessionella undervisningen. Då emellertid rätt till frikallelse för dessa barn föreslås, ligger redan däri ett förhandserkännande av omöjligheten att åstadkomma full objektivitet på detta område. Under sådana förhållanden bör samma rätt till frikallelse givas åt barn till helt konfessionslösa.

Vi anse, att riksdagen bör uttala sin anslutning till detta krav och där-

utöver till reservanternas i skolkommisionen gjorda särskilda yttrande med följande förslag:

att kristendomsämnets beteckning och utformning inom samtliga skolformer upptas till förutsättningslös omprövning,

att gemensam bön ej skall förekomma i skolan,

att skolans morgonandakt ersätts av andra former för samling samt

att bestämmelserna, att lärare skall tillhöra statskyrkan eller bekänna sig till den rena evangeliska läran, upphävas.

Då ett fullständigt genomförande av skolreformen uppenbarligen kommer att ta lång tid, även om det sker i raskare takt än den av regeringen förutsedda, är det angeläget att på allt sätt påskynda sådana reformer, som omedelbart eller inom de närmaste åren kunna genomföras i syfte att förbättra skolan i dess nuvarande form och framför allt för att göra tillgången till den högre skolutbildningen oberoende av elevernas ekonomiska ställning. Nödvändigheten av en demokratisering understrykes särskilt starkt av den utveckling, som försiggått under de senaste decennierna. Enligt officiella siffror, framlagda av 1945 års universitetsberedning i dess betänkande nr IV (SOU 1949: 48) angående bl. a. "studenternas sociala ursprung", visar fördelningen av läroverksstudenterna, att rekryteringen från socialgrupp III gått tillbaka från 1930 till 1943, det senaste året för vilket siffror föreligga. I ett av de beräknade alternativen beträffande sammansättningen av socialgrupp III uppvisas för manliga studenter status quo, medan i ett annat, enligt vår mening riktigare sammansatt alternativ samma grupp gått tillbaka från 11 procent år 1930 till 10 procent år 1943. Beträffande den sociala sammansättningen vid universiteten och de fria högskolorna ger utvecklingen en ännu dystrare bild. Där har, enligt nämnda utredning, en med bokstaven H betecknad yrkesgrupp, dvs. barn till statstjänare, hantverkare och arbetare, såsom statstjänare och kommunalanställda i lägre grader som konduktör, tågmästare, lokförare, överkonstapel, tulltjänsteman, telegraf-tjänsteman, stationskarl, kommunalarbetare, brevbärare, poliskonstapel, samt målare, snickare, industri- och andra kroppsarbetare, dvs. vida mera än vad som i regel betecknas som socialgrupp III, gått tillbaka från 15,4 procent år 1930 till 10,7 procent år 1943. Vid fackhögskolorna visa motsvarande siffror 11,1 respektive 10,7 procent.

För att på ett avgörande sätt råda bot på dessa missförhållanden är det nödvändigt med omfattande ekonomiska stödåtgärder. Som en omedelbar åtgärd, som emellertid även den av regeringen ställes på framtiden, borde inskrivnings- och terminsavgifterna avskaffas vid samtliga statliga och kommunala högre skolor och lärjungarna erhålla fria läroböcker och fri undervisningsmateriel. Därutöver måste, som i propositionen framhålles, "stipendieväsendet utbyggas för att slutgiltigt göra tillgången till högre skolutbildning oberoende av den enskildes ekonomiska förhållanden och bostadsort". Medan det emellertid i propositionen förklaras att detta måste

ske "förr eller senare", anse vi, att det skall ske *förr*, dvs. nu. Den utredning om studiehjälpverksamheten som företagits av studielånenämnden (SOU 1949: 41) innebär ingen väsentlig förbättring på detta område. De av studentsociala utredningen framförda förslagen äro även högst otillräckliga.

Principen borde vara stipendier på läroverksstadiet och lön på universitets- och högskolestadiet, så beräknade att vederbörande kan existera därpå. Avvägningen hur stor del av detta stöd som bör vara behovsfritt respektive behovsprövat bör göras till föremål för en snabbutredning, som från nämnda utgångspunkter omprövar hela studiehjälpssystemet. *Vi anse, att riksdagen i skrivelse till regeringen bör hemställa om sådan utredning, företagen så att förslag kan framläggas vid nästkommande riksdag.*

I samband härmed skall även något beröras behovet av ekonomiskt stöd åt elever i de högsta klasserna av den framtida nioåriga enhetsskolan. Otvivelaktigt kommer från många föräldrar att kunna resas den berättigade invändningen, att de inte ha råd att låta sina barn gå i skolan så lång tid som nio år. Principiellt dela vi den av Målsmännens riksförbund framförda meningen, att det ekonomiska stödet, oavsett om det utgår i form av vidgade barnbidrag eller stipendier, som ett absolut minimum bör beräknas så att det uppgår till "de faktiska levnadskostnaderna för ett barn i de högsta folkskoleåldrarna inom de lägsta inkomstskikten". Därest ekonomiskt stöd kommer att utgå i form av exempelvis dubbelt barnbidrag torde dels böra beaktas den värdeminskning de allmänna barnbidragen undergått genom levnadskostnadernas stegring, dels också i sådant fall särskilda stipendier behöva utgå som utfyllnad. Vi kunna inte dela den i propositionen framförda meningen, att systemet med kontanta barnbidrag i hög grad skulle försvåras genom att en utsträckning av den obligatoriska skolplikten sker olikmässigt i landet. Det torde inte behöva bereda alltför stora svårigheter att ordna denna fråga kommunvis, med bistånd av de kommunala organen. För att i god tid komma till ett positivt resultat i denna fråga anse vi, att den behåddade utredningen härom inte bör anstå. Den bör kunna ske genom samma utredning som ovan föreslagits om studiehjälpen för den högre skolutbildningen.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställa vi,

att riksdagen måtte besluta

att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att samtliga kommuner i riket åläggas att inom viss angiven tidsfrist, förslagsvis två år efter kommunindelningsreformens ikraftträdande, inkomma med konkret plan för skolväsendets organisation inom kommunen enligt i propositionen angivna riktlinjer och att på grundval härav en tidsbestämd generalplan för skolreformens genomförande uppgöres;

att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära framläggande till nästkommande riksdag av konkreta delreformförslag och anslagsäskanden härför enligt vad ovan angivits;

att i fråga om skolbyggnadernas utformning uttala sin anslutning till 1946 års skolkommissions principförslag (betänkandet s. 466—471);

att beträffande de främmande moderna språkens ställning i den framtida skolan i princip ansluta sig till vad i denna motion anförts;

att uttala sig för rätt till frikallelse från kristendomsundervisning och morgonandakt även för barn till föräldrar utan konfession samt i övrigt ansluta sig till vad reservanterna inom skolkommissionen anfört beträffande kristendoms-kunskap och morgonandakt (betänkandet s. 503—505); samt

att i fråga om studiehjälpverksamheten i skrivelse till Kungl. Maj:t begära en utredning med beaktande av i motionen anförda synpunkter och genomförd så, att förslag kan föreläggas nästkommande riksdag.

Stockholm den 4 mars 1950.

Helmer Holmberg.

Gustav Johansson.

Erik Karlsson.
